

КОНФЛІКТИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОШУК НОВОЇ ПАРАДИГМИ

УДК 343.211

Г. О. УСАТИЙ

*кандидат юридичних наук, доцент, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка*

*«Народ бачить покарання, але не бачить злочину, і
саме тому, що він бачить покарання там, де немає
злочину, він перестає бачити злочин там, де він є».*

(К. Маркс)

За сучасних умов, коли активно реформуються практично усі сфери суспільного життя (і особливо вітчизняне кримінальне судочинство), не можна залишати поза увагою ті процеси, що відбуваються нині у царині кримінального права.

Доводиться констатувати, що український законодавець доволі часто вносить до Кримінального кодексу України штучні та безсистемні зміни і доповнення, які не йдуть вочевидь на користь практиці правозастосування. Безумовно, що за певних умов зміни до кримінального закону є просто необхідними, адже це по – суті реальна спроба держави відреагувати на сучасні прояви злочинності, яка постійно удосконалюється, видозмінюється та набуває новітніх форм та проявів. Проте, як влучно зазначає відомий вітчизняний криміналіст В. Гришук, «виступаючи в ролі засобу етичного й гуманістичного контролю за суспільно значущою поведінкою особи, кримінальний закон відіграє значну роль у соціальній детермінації її поведінки. Норми кримінального закону містять у собі не просто варіант поведінки особи, а конкретне в кожному випадку державне веління: дозвіл, заборону, заохочення, контроль за дотриманням яких здійснюється компетентними державними органами» [1, 242].

Статтю присвячено дослідженню окремих проблемних питань кримінальних правовідносин не лише шляхом інтерпретації класичного вчення про злочин та склад злочину, а й через призму новітніх досліджень кримінально-правового конфлікту.

Ключові слова: *парадигма, кримінально-правовий конфлікт, злочин, склад злочину, конфліктологія.*

CONFLICTS IN CRIMINAL LAW: THE
SEARCH FOR A NEW PARADIGM

Usatyi G.

Received: 16 Apr 2015.

Парадокс, але часті зміни та доповнення до вітчизняного кримінального закону не зробили

його якіснішим, а значить ефективнішим. І проблема тут, як нам видається, не лише у необґрунтовано великій кількості внесених до матерії кримінального закону змін, а насамперед у їх якості, яка все ще залишається відверто низькою.

На наше глибоке переконання, варто відійти від чисельних «косметичних» змін і поглянути на проблему неефективності (недосконаlostі) вітчизняного кримінального закону значно глибше та під іншим кутом зору, а саме переглянувши та переоцінивши окремі його концептуальні положення (зокрема, класичні теорії злочину та складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності тощо).

Зокрема, навіть попередній аналіз дозволяє стверджувати, що вчення про склад злочину має цілий ряд очевидних вад та недоліків. Зокрема, концентрація уваги правозастосувача лише на 4 обов'язкових формалізованих елементах (об'єкт – об'єктивна сторона – суб'єкт – суб'єктивна сторона) призводить до того, що він відволікається від важливої обставини: самі ці явища, з одного боку, обумовлені попередніми подіями, а з іншого – вони не залишаються статичними, а значить набувають свого подальшого розвитку.

Зрозуміло, що слідчому, прокурору або будь – якому іншому правозастосувачеві, який безпосередньо здійснює кримінально-правову кваліфікацію і не потрібно «охоплювати неосяжне» і досліджувати абсолютно усі обставини справи, які можуть і не мати вирішального для кримінально-правової оцінки значення. Проте, судово-слідча практика насправді значно багатогранніша і часто не вміщується у вузькі рамки складу злочину, які пропонуються правозастосувачеві (хоча законодавцем склад злочину в межах кримінального закону навіть не визначається). І саме тому, виокремлення складу злочину є доволі умовним (відносним), а значить суб'єктивним.

Такий далеко не безспірний підхід стає можливим насамперед завдяки тому, що з чисельного розмаїття ланцюга взаємопов'язаних подій оточуючого нас світу правозастосувач акцентує свою увагу лише на об'єктивних та суб'єктивних ознаках складу злочину. Тобто, по-суті особа, яка застосовує кримінальний закон: по-перше, відволікається від того надзвичайно важливого факту, що самі ці явища обумовлюються попередніми подіями (тобто, мають власну, і більш ранню і більш віддалену причину), а по-друге, поза його увагою часто залишається те, що досліджувані явища не залишаються статичними, а набувають свого подальшого розвитку, переходячи у інші юридично значущі явища та події.

Так, наприклад, російський вчений-криміналіст О. І. Плотніков зазначає «якщо злочинець вчиняє вбивство людини пострілом з вогнепальної зброї, то у даній події нас цікавлять дії злочинця, що спрямовані на позбавлення життя, смерть людини як наслідок його дій і характер зв'язку і залежності між діями злочинця і смертю, що настала. Ми уявно відсторонюємось від того, що самі дії обумовлені якимись іншими подіями (наприклад, сваркою і конфліктом з потерпілим) і від того, що смерть, яка настала, призводить до ланцюга інших подій (страждання родичів потерпілого, матеріальним витратам на поховання, витратам держави на соціальне забезпечення сім'ї загиблого тощо).

Ми не враховуємо їх, тому що вони ніяк не відмінюють факту самого вбивства, **не впливають на кваліфікацію діяння як злочину** (доволі сумнівне ствердження, підкреслено мною – У. Г. О.). Що б не спонукало злочинця на розправу з жертвою і що б не слідувало за смертю – це ніяк не впливає на висновок про те, було вбивство чи не було. Ми не досліджуємо весь ланцюг подій від народження вбивці і

через позбавлення життя до різних соціальних чи інших наслідків, хоча вони взаємопов'язані. Такий вибір з маси поєднаних подій лише окремих і встановлення взаємозалежності між ними не є, безумовно, абсолютно довільним. У даному випадку він визначається ознаками такого складу, як вбивство, і необхідністю їх встановлення.

При дослідженні ж вбивства як соціального явища встановлення лише дій з позбавлення життя, факту смерті та їх взаємозв'язку буде явно недостатньо. Тоді треба буде розібратися і у тому, що передувало злочину і що слідувало за смертю. При цьому виявиться, що дії злочинця, що розглядаються при кваліфікації як причина, самі є наслідком, наприклад, конфлікту, а смерть як наслідок дій злочинця буде причиною соціальних, психологічних, моральних, фізичних і матеріальних наслідків» [2, 17].

Враховуючи вищезазначене, останнім часом все більш актуалізуються дослідження кримінальних правовідносин не лише шляхом різних інтерпретацій класичного вчення про злочин та склад злочину, а й через призму новітніх досліджень кримінально-правового конфлікту. Адже, кримінальний закон застосовується лише у тому разі, коли йому передує кримінально-правовий конфлікт, змістом якого є вчинений злочин.

Для кримінально-правової науки та правозастосовної (судово-слідчої) практики надзвичайно важливим залишається встановлення механізмів виникнення та подальше розв'язання (вирішення або врегулювання) кримінально-правових конфліктів за допомогою правових засобів; розкриття зовнішніх стимулів і внутрішніх мотивів подібних конфліктів; розроблення оптимальних максимально ефективних прийомів подолання конфліктних ситуацій у кримінально-правовій сфері, тощо.

На наше глибоке переконання, найбільш повно вивчати дану проблематику можливо лише через аналіз наступних категорій: соціальний конфлікт – юридичний конфлікт – кримінально-правовий конфлікт.

В свою чергу, тривале реформування правової системи України (у т.ч. кримінального права як її важливої складової) сприяє пошуку нових напрямків дослідження, які б надалі зміцнювали пріоритет загальнолюдських цінностей та сприяли розбудові правової держави, в якій людина є найвищою соціальною цінністю. І, насамперед, мова йдеться про глибоке вивчення загальнотеоретичних проблем кримінального права: основних закономірностей кримінально-правової науки; аналіз та вирішення найбільш дискусійних питань в межах Загальної частини КК України; удосконалення кримінально-правових інститутів (зокрема, дійового каяття, примирення винного з потерпілим та інш.); підвищення ефективності спеціальних умов звільнення від кримінальної відповідальності, що закріплені у Особливій частині КК України; зміцнення кримінально-правових підвалин вчення про потерпілого тощо.

Окрім того, «у зв'язку зі зміною пріоритетів і основних напрямків кримінальної політики, що обумовлює динамічний процес криміналізації і декриміналізації діянь, питання про систему правових відносин, що врегульовані нормами кримінально-правового комплексу, є основоположним для якісної реалізації цілей і завдань, які перед ним висувуються. Наразі, особливо гостро стоїть питання про наслідки реформи кримінально-процесуального законодавства в плані підвищення ефективності реалізації норм кримінального права.

Лише в результаті системного дослідження взаємозв'язку кримінально-правових і кримінально-процесуальних

відносин можна зробити висновки про прийнятність чи неприйнятність техніко-юридичних засобів і конструкцій, що використані законодавцем у процесі створення норм кримінального права та кримінально-процесуального права» [3, 4].

Отже, багаточисельні спроби вчених-правників та законодавця відшукувати нові, більш ефективні та раціональні шляхи удосконалення кримінально-правової матерії видаються цілком логічними та обґрунтованими. Але при цьому надзвичайно важливим є те, щоб процес інтеграції накопичених знань, а також саме кримінальне право, слугували єдиній меті – охороні та гарантуванню сукупності загальнолюдських цінностей в рамках загальної моделі взаємодії категорій «суспільство-держава-людина».

Надзвичайно важливою для кримінально-правової теорії та правозастосовної практики залишається подальша розробка та розвиток проблеми кримінально-правового конфлікту. Сутність цього напрямку розвитку кримінально-правової науки у найбільш загальному вигляді можна усвідомити через визначення поняття, що запропоноване відомим російським академіком-правником В. М. Кудрявцевим: «юридичний конфлікт – протиборство суб'єктів права з приводу застосування, порушення або тлумачення правових норм» [4, 10].

Навіть попередній аналіз досліджуваної тематики вказує на те, що проблема кримінально-правових конфліктів та засобів їх вирішення має міждисциплінарний (міжгалузевий) характер, а тому повинна вивчатися через призму різноманітних та більш широких соціальних, соціально-психологічних, кримінологічних та кримінально-процесуальних концепцій.

Актуальність дослідження проблеми кримінально-правового конфлікту важко переоцінити, адже з часом вона лише

набуває нового, більш глибинного значення. Цей соціально-правовий феномен пояснюється насамперед тим, що «різноманіття соціальних інтересів людини призводить до виникнення суперечностей, конфліктів та зумовлює боротьбу між соціальними суб'єктами за власні життєво важливі потреби. Але в природі суспільства як соціальному організмі корениться вимога до людини знаходити шляхи і засоби подолання протиріч, що виникають. Тому узгодженість та несуперечність відносин людини з людиною є запорукою їх дієвості та ефективності, умовою розвитку та вдосконалення самого суспільства» [5, 4].

Тобто, за своєю сутністю проблема кримінально-правового конфлікту є «вічною», а тому її дослідження викликають необхідність комплексного, незаангажованого погляду на нібито традиційні (класичні) проблеми вітчизняного кримінального права, що обумовлює додаткові можливості для якісно нового розвитку цієї фундаментальної галузі права.

Саме тому, варто погодитись з думкою деяких зарубіжних вчених, які справедливо зазначають, що «там, де ми старі поняття, старий зміст формуємо по-новому, в межах нової, більш широкої теорії, ми завжди отримуємо дещо більше, ніж просто нове повторення старого. Саме старе набуває в межах нової понятійної системи нового змісту. Інтерпретація старого, вже відомого у новій системі часто є початком нових відкриттів» [6, 29].

Підґрунтям для дослідження проблеми кримінально-правових конфліктів та сучасних засобів їх вирішення повинні стати не лише теоретичні положення кримінального права та суміжних з ним галузей права (зокрема, адміністративного права), кримінального процесу, інших наук у сфері юриспруденції (кримінології, юридичної психології, соціології тощо), а й інших соціальних (біосоціальних) наук.

Лише дотримуючись такого інтегративного підходу, з активним використанням новітніх досягнень на стику різних наук та залучення позитивного зарубіжного досвіду, проведене дослідження претендуватиме на системність, комплексність та завершеність.

На особливу увагу при цьому заслуговує теорія конфлікту, яка останнім часом набула нового поштовху в ґрунтовних дослідженнях її послідовників. Адже, «конфліктологію як науку з правознавством поєднує генетично-конфліктна природа багатьох юридичних фактів. Що становлять буттєвий зміст юридичної практики і відповідно – онтологічні підвалини правової науки. Будь-яка система, у тому числі права, час від часу відчуває деструктивні впливи і тенденції, що є результатом її внутрішньої суперечливості: між часткою і цілим, структурою та функціями, через процеси дезорганізації та дезінтеграції, оновлення й рутинізації

тощо. Чимало конфліктних ситуацій відбувається власне в галузі правовідносин; об'єктивно вони є наслідком спірних юридичних фактів і суперечливих правових стосунків. Ці конфлікти набувають юридичного характеру і від початку до завершення пронизані правовими зв'язками між опонентами, отже й вирішуватись мають саме в юридичний спосіб» [7, 3].

Стрімкий розвиток конфліктологічної доктрини і зокрема, юридичної (а з нею і кримінально-правової) конфліктології можна пояснити тим, що нібито досліджена проблема кримінально-правового конфлікту (злочину) почала вивчатися через призму більш загальних теорій фундаментального та прикладного характеру.

Проте, нажаль, доводиться констатувати той факт, що сьогодні така надзвичайно складна, важлива та багатогранна проблема кримінально-правового конфлікту, не зважаючи на її поширеність, все ще залишається малодослідженою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Гловацький І.* Влада, Суд, Адвокатура в афоризмах, сентенціях та прислів'ях : збірник / [укл. І. Гловацький]. – Львів : Апріорі, 2009. – 564 с.
2. *Плотников А. И.* Объективное и субъективное в преступлении : монография / А. И. Плотников. – Москва : Проспект, 2011. – 240 с.
3. *Васильченко А. А.* Взаимосвязь уголовно-правовых и уголовно-процессуальных отношений : монография / А. А. Васильченко. – М. : Ось-89, 2009. – С. 4.
4. *Кудрявцев В. Н.* Юридический конфликт / В. Н. Кудрявцев // Государство и право. – № 9. – С. 10.
5. *Бобровник С. В.* Компромiс i конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу : монографія / С. В. Бобровник. – К. : Юридична думка, 2011. – С. 4.
6. *Клаус Г.* Кибернетика и философия / Г. Клаус. – М. : Иностранная литература, 1963. – С. 29.
7. *Конфліктологія* : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік [та ін.]. – Харків : Право, 2012. – С. 3.

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

CONFLICTS IN CRIMINAL LAW: THE SEARCH FOR A NEW PARADIGM

Usatyi G.

Abstract: Paradoxically, frequent amendments to domestic criminal law did not do it better and therefore more effective. The problem, as we see it, not only unreasonably large numbers listed in the matter of criminal law changes, but primarily in their quality, which is still clearly low. We are deeply convinced that it is necessary to move away from the numerous «cosmetic» changes and look at the problem of inefficiency (imperfections) domestic criminal law is much deeper and different perspective, namely reviewing and overestimating some of its conceptual provisions (including classical theory of the crime and crime as the only reason to criminal liability, etc.). In particular, even a preliminary analysis suggests that the doctrine of the crime has a number of obvious flaws and shortcomings. In particular, focus only 4 pravozastosuvacha necessarily formal elements (object – the objective side – subject – subjective side) leads to the fact that it distracted from the important fact: most of these phenomena on the one hand, due to previous events, on the other – they do not remain static, and thus acquire its further development.

It is clear that investigator, prosecutor or any – any other pravozastosuvachevi which directly carries out criminal – legal qualification and did not need to «embrace the boundless» and completely investigate all the circumstances of the case, which may not be decisive for the criminal – legal evaluation value. However, forensic – investigative practice actually much many-sided and often do not fit in the narrow confines of the crime offered pravozastosuvachevi (although the legislator of the crime in the criminal law is not even defined). And for this reason, the isolation of a crime is rather conditional (relative), and therefore subjective. This is not apparent approach is made possible primarily because of the diversity of numerical chain of related events around us pravozastosuvach focuses only on objective and subjective elements of the crime. That is in fact the person applying criminal law: first, distracted from that crucial fact that most of these phenomena are determined by previous events (ie, have their own, and earlier and more remote cause), and secondly, out of his attention is often that of the phenomenon are not static, and take its further development, moving into other legally significant events and developments.

Keywords: paradigm, criminal law conflict, crime, constitutes a crime, conflict.

КОНФЛИКТЫ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: ПОИСК НОВОЙ ПАРАДИГМЫ

Усатый Г. А.

Резюме: Статья посвящена исследованию отдельных проблемных вопросов уголовных правоотношений не только путем интерпретации классического учения о преступлении и составе преступления, но и через призму новейших исследований уголовно-правового конфликта.

Ключевые слова: парадигма, уголовно-правовой конфликт, преступление, состав преступления, конфликтология.